

**שינויים בהתנהלות השלטון המקומי
בישראל בעשורים האחרונים: האם נוצר
הבסיס להרחבת הביזור?**

עדי ברנדר

חטיבת המחקר, בנק ישראל

10.4.2013

שלטון מקומי ודמוקרטיה

- השלטון המקומי מאפשר לתושבים **בחירה בין "חבילות"** של שירותים ומסים. בכך ניתן לשפר את רווחת התושבים על ידי אספקת שירותים ציבוריים הקולעת יותר לטעמים.
- הניסיון בעולם מראה כי משקלו של השלטון המקומי בהוצאה הציבורית ובתוצר גדל עם רמת ההכנסה בשל **רצונם של התושבים בשליטה רבה יותר על השירותים הציבוריים המסופקים להם.**
- בישראל יש לשלטון המקומי תפקיד פוטנציאלי נוסף: **בסיס לניהול עצמי ולפעילות ייחודית של המיעוט הערבי** המרוכז ברובו בישובים נפרדים.

סקירה כללית

- מבנה השלטון בישראל מאופיין ב**מגבלות משמעותיות** – לפחות על הנייר – **על פעילותם של נבכרי הציבור בשלטון המקומי**, גם ברשויות שניהולן תקין.
- בכך מוגבלת משמעותו של ההליך הפוליטי המקומי – **השפעת הנבחרים על ההתנהלות המקומית מצטמצמת**.
- זוהי אחת הסיבות שאנשים מוכשרים רבים אינם מעוניינים להשתלב בשלטון המקומי כנבכרי ציבור.
- אחת ההצדקות שמועלות להגבלת הדמוקרטיה המקומית היא שביזור הסמכויות יוצר **תמריצים להתנהלות תקציבית לא אחראית**.

בקרה פוליטית פנימית או פיקוח חיצוני

- הספרות בכלכלה פוליטית מציגה שתי גישות סותרות לקשר בין יחסי שלטון מרכזי – שלטון מקומי למשמעת תקציבית:
  - ביזור ייצר משמעת תקציבית
  - יש צורך בריכוזיות שתאפשר פיקוח הדוק
  - לכל אחת מהגישות **הנחות ונקודות מוצא שונות** ביחס לתהליך הפוליטי והתקציבי.
  - לכן: ל**אבחון** איזה כוחות דומיננטיים בתנאים של מדינה ספציפית וזמן נתון חשיבות רבה בבחירת המדיניות הרצויה.

מדוע כוחות פנימיים ברשות יביאו לאחריות פיסקלית - תיאוריה

- מגבלת תקציב קשיחה יוצרת **קשר בין מיסוי מקומי להוצאה מקומית**.
- התושבים מעדיפים החלקת תצרוכת על פני זמן – לא לצרוך הרבה בהווה ולהצטמצם בעתיד.
- המצב הפיסקלי של הרשות משפיע על **מחירי הנדל"ן** או שקיימת עלות להגירה.
- התושבים יפקחו על הממשל המקומי באמצעות **הבחירות המקומיות**.
- לתושבי הרשות המקומית **מידע** טוב יותר על פעילותה בהשוואה לכלל הציבור ולפקידים שצריכים לפקח על רשויות רבות.
- דווקא פיקוח חיצוני מאפשר **טשטוש אחריות** של נבחרים מקומיים.

הכוחות שיביאו להתנהגות לא אחראית

תמיד יש צורך ב**תשלומי העברה מהמשלה** בשל:

- השפעות חיצוניות.
- מוצרים בעלי ערך חברתי.
- חלוקת הכנסות (כולל השפעתה על הגירה).
- לכן נוצרת **בעיית תיאום (Coordination)**:
  - Common pool
  - אספקת חסר של מוצרים שהשלטון המרכזי מעדיף.
  - דיווח מוטה של מידע הנמצא בשליטת הרשות המקומית.

מדוע דרוש פיקוח - המשך

- הטענה: הכוחות הבסיסיים לעיל יביאו לחריגות בתקציב ול**מגבלת תקציב "רכה"**.
- האינטרס של התושבים הוא לתמוך במי שמנצל את האפשרויות **להשיג יותר כסף מהמשלה** (כלומר, משאר תושבי המדינה).
- לבוחרים **אין מידע טוב** על תפקוד הרשות המקומית ולכן לא יבחינו ממילא בבעיות מתפתחות.
- לכן: דרושים **פיקוח ושליטה מרכזיים** ויש **לצמצם את חופש הפעולה** של השלטון המקומי.

התנאים לכך שדמוקרטיה מקומית תתמוך במשמעת תקציבית

- **מגבלת תקציב חיצונית קשיחה.**
- תהליך פוליטי מקומי שמבוסס על נושאים מקומיים (אך לא על **נאמנויות בלתי תלויות בתפקוד**).
- **אינפורמציה אמינה** לתושבים (כולל אמצעים להביאה לידיעת הציבור).
- **בתנאים אלו** התהליך הפוליטי המקומי ישקף את תפקוד נבחר הציבור.
- **נבחרים שייצרו גירעונות וחובות "יענשו"**. מדיניות תקציבית אחראית תתוגמל.

תהליך השינוי בישראל

- דו"ח סוארי (1993) ובהמשך נוסחת גדיש קבעו **כללים אובייקטיביים** (יחסית) למענק האיזון.
- צומצם מאד **הקשר בין הגירעון השוטף** (פרט לשנת הבסיס) **לגודל המענק**.
- דרישה ל**עמידה בקריטריונים בתוכנית הסיוע** החל מ- 1997 - בפועל אכן לא הועבר חלק משמעותי מהסכום שתוקצב בתוכניות.
- "עלות" גבוהה יותר לתוכניות הבראה במונחי **הנטל על התושבים** המקומיים.

שיפורים במידע ובדיווח

- מ-1994 אגף הפיקוח במשרד הפנים ממנה **רואי חשבון עצמאיים** הממומנים וגם מפוטרים ע"י משרד הפנים.
- התקצר משמעותית הפיגור בדיווח.
- **דוחות הביקורת** מוגשים למועצת העיר ומפורסמים.
- הדוחות מופצים על **כל הרשויות** – בסיס להשוואה.
- התפתחות מהירה של **תקשורת מקומית**: דרך להעברת האינפורמציה לציבור.

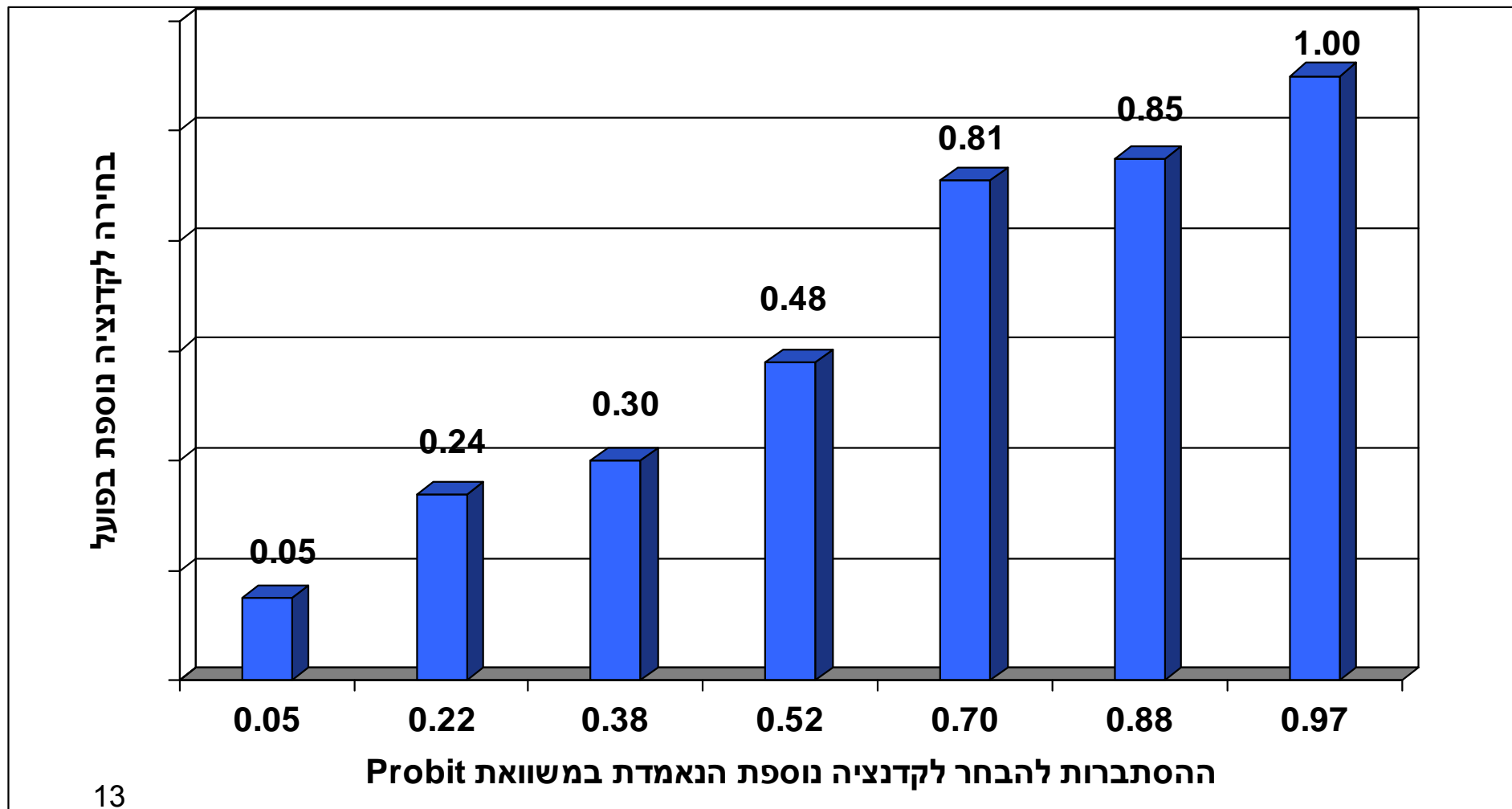
ההשלכות הצפויות על ההתנהגות

- השינויים שחלו בשנות התשעים תומכים בקשר חיובי בין התהליך הדמוקרטי המקומי למשמעת תקציבית.
- אם הדבר נכון נצפה לכך שהציבור עצמו יעניש נבחרי ציבור שיוצרים גירעונות ונוהגים בחוסר אחריות פיסקלי.
- אם זו אכן התוצאה, קטנה ההצדקה להתערבות הממשלה בניהול המקומי על ידי נבחרי ציבור.

ממצאים: התנהגות הבוחרים

- עד 1993 לא נמצא קשר בין מצב פיסקלי של הרשות לתוצאות בחירות.
- **מאז 1998 חל שינוי מהותי:**
- גירעונות, תוספות שכר חריגות, אי-גבייה של ארנונה, חוב גדול, כישלון מערכת החינוך – כל אלה פוגעים בסיכויי הבחירה מחדש.
- **בהינתן הגורמים לעיל – וגם בלעדיהם – גידול בגירעון בשנת הבחירות אינו מסייע כלל לבחירה מחדש.**
- הגדלת המענקים מהממשלה – בניגוד לניהול מקומי מאוזן – אינה מסייעת לבחירה מחדש.
- השפעת הגירעון קטנה יותר כאשר מדובר ביישובים עם הוצאות פיתוח גבוהות.

בחירה לקדנציה נוספת בפועל מול ההסתברות לבחירה לקדנציה נוספת המתקבלת באמידת משוואת Probit

מסקנות

- השינויים שחלו בקשרי השלטון המרכזי עם השלטון המקומי בשנות התשעים ושיפור המידע לציבור **שינו** את התהליך הפוליטי המקומי.
- התהליך הפוליטי המקומי דווקא **מעודד משמעת תקציבית** – המחיר של חריגה מכך פשוט גבוה מדי.
- שינוי התהליך הפוליטי המקומי מקטין את הצידוק להתערבות השלטון המרכזי בניהול המקומי.
- עם זאת קיימת שונות בין הרשויות הן בהתנהלות התקציבית והן בתגובת הבוחרים לגירעונות, מה שמחייב פיקוח של הממשלה בחלק מהרשויות.

השלטון המקומי במגזר הערבי

- ישנן טענות רבות על **קיפוח** של המגזר הערבי בישראל ונמצאה לכך גם תמיכה מחקרית.
- על רקע זה השלטון המקומי מהווה **פלטפורמה** סטוטורית - לא רק וולונטרית - **לפעילות משותפת** של הציבור הערבי לקידום השירותים הרצויים לו **תוך מימון ישיר**.
- **האם פוטנציאל זה אכן מנוצל?**
- **האם האוכלוסייה הערבית דואגת לשפר את השירותים הציבוריים ביישוביה?**
- **האם הציבור הערבי מממן את חלקו** בשירותים המקומיים בהתאם ל"נורמה"?

הפוטנציאל להשפעות חיוביות - תיאוריה

- מונע אי-אמון, שכן ה**שליטה בחלוקת המשאבים** היא בידי מנהיגות נבחרת של המיעוט.
- נטרול נושאים פוליטיים-לאומיים, בהם קבוצת הרוב דומיננטית, מהחלטה על ה**קצאת המשאבים**.
- **תחושת שליטה** של בני קבוצות מיעוטים בגורלם תורמת לתפקודם ולהצלחתם.
- **לכידות קהילתית וקבוצה תומכת** מביאות אנשים וקבוצות המופלים לרעה לפעול כדי לשפר את מעמדם.

הפוטנציאל להשפעות שליליות - תיאוריה

- **הנטיה להעלמות מס** גדלה בקרב קבוצות מיעוט, במיוחד כאשר המשתייכים להן חשים מקופחים.
- חברי קבוצות המופלות לרעה תופסים אנשים השייכים לאותה קבוצה כאמינים פחות ו**בעלי יכולת פחותה** מקבוצת הרוב.
- **מיעוטים מופלים נוטים לפתח ניכור** ולכן אינם פועלים לטובת עצמם.
- **אמונה עצמית** (Self Efficacy) **נמוכה** מביאה להימנעות מלנסות להפוך רצונות וצרכים למטרות אופרטיביות.
- "**חוסר אונים נרכש**" (Learned Helplessness) גורם **לאי-אמון ביכולת להצליח** גם כאשר משתנים התנאים החיצוניים.

חוסר אמון

- ממצא עקבי עם הדומיננטיות של ההשפעות השליליות של הקיפוח הוא שבקרוב ערביי ישראל 95 אחוזים השיבו ש**בני אדם – באופן כללי - אינם ראויים לאמון**, לעומת 75 אחוזים בלבד בקרב היהודים ובקרוב **תושבי מדינות ערביות**.

מענק האיזון

- בחינה של גודל **מענקי האיזון לנפש**, ביחס לפרמטרים שונים שאמורים להשפיע על גובהם, **אינה מצביעה על קיפוח** של הרשויות הערביות. לכל אורך התקופה מ-2004 עד 2010.
- כלומר, ככל שהדבר נוגע למשאבים "המשלימים" של הארנונה כמקור להוצאות "חופשיות" של הרשויות, אין עדות לקיפוח.

ממצאים – גיוס משאבים מקומיים

- אחוז גביית הארנונה מסך החיוב נמוך במיוחד ביישובים הערביים.
- כאשר מתחשבים במאפיינים הסוציו-כלכליים של היישובים ובמשתנים המשפיעים על הנחות בארנונה נמצא כי **ישוב ערבי גובה בממוצע 25 נקודות אחוז פחות** מהחיוב בישוב יהודי בעל מאפיינים מקבילים.
- למרות השינויים הגדולים במשק, במדיניות הרווחה ובתקצוב הרשויות, **פער זה כמעט ולא השתנה** בין 1997 ל-2010.

ממצאים נוספים

- **ביישובים מעורבים** בהם הרוב יהודי **הגביה אינה נמוכה** מאשר ביישובים יהודיים.
- **אמידה המבוססת אך ורק על היישובים שבחמשת האשכולות הכלכליים-חברתיים הנמוכים מחזקת את התוצאות.**
- **תושבים ערבים בישובים יהודיים\מעורבים אינם משלמים פחות ארנונה מיהודים**
- **שיעור גביה "מתוקן" דומה לזה של היישובים היהודיים היה מגדיל את תקבולי הארנונה ביישובים הערביים בסדר גודל שבין שלישי לחצי.**

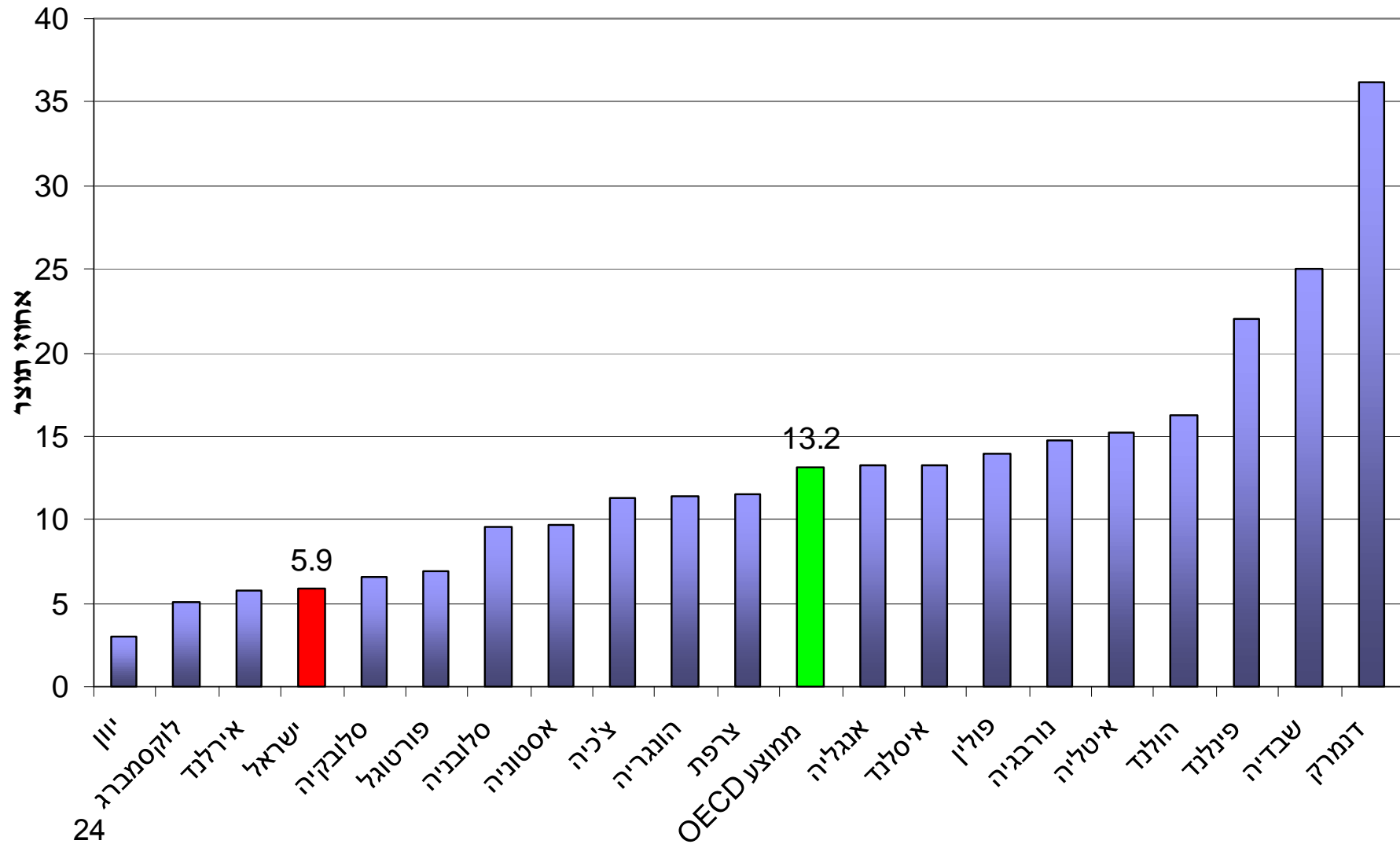
הרשויות הערביות - סיכום

- **הפוטנציאל** הטמון בשלטון המקומי הערבי להנעה עצמית, איגום משאבים ופעולה משותפת **רחוק ממימוש**.
- התנהלות השלטון המקומי במגזר זה **תואמת את הציפיות השליליות בספרות** העוסקת בהתנהגותם של מיעוטים החשים קיפוח.
- **יש שונות בהתנהלות בין היישובים הערביים**.

תקציבי הרשויות:

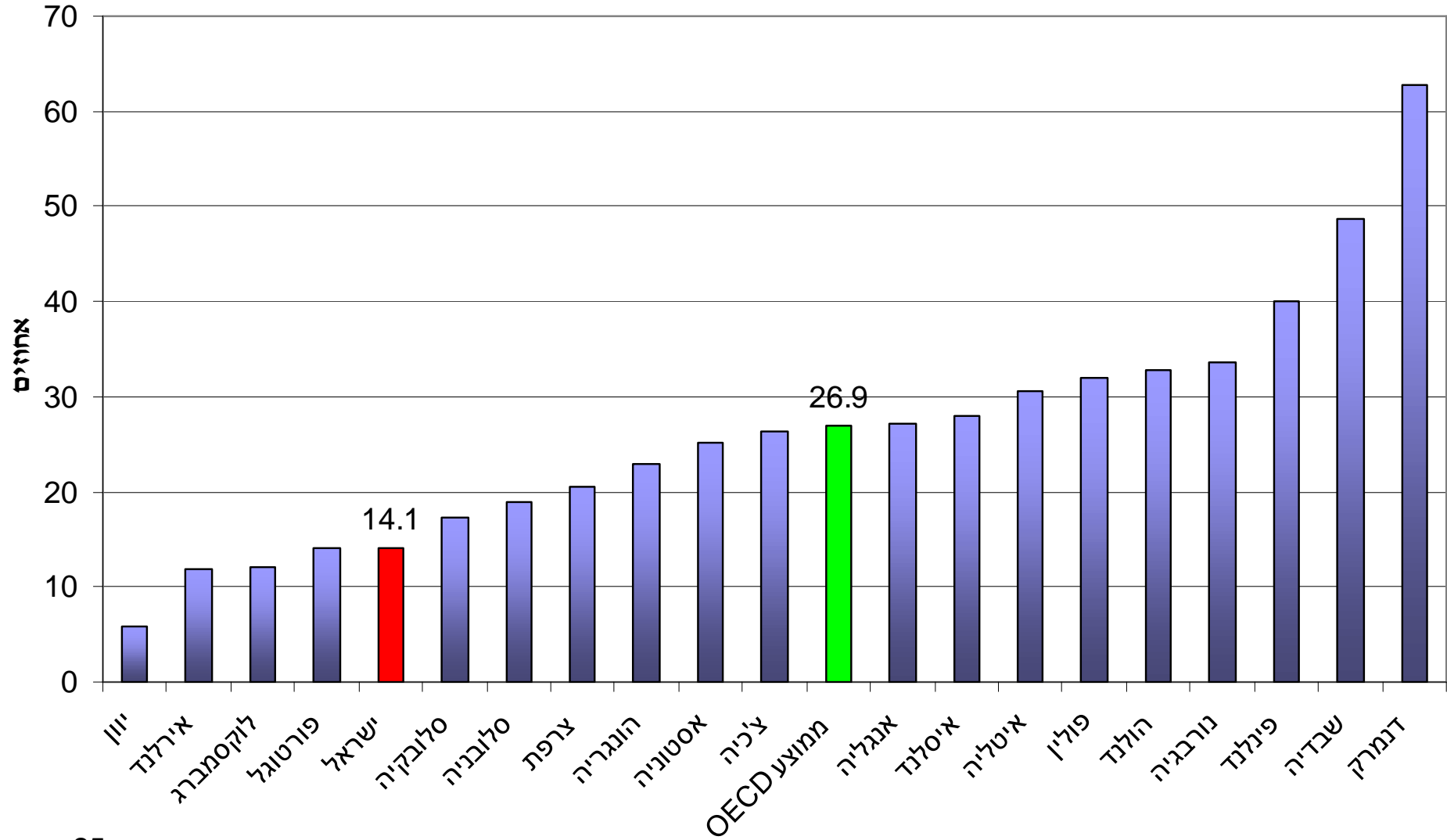
התפתחות נתונים נבחרים על פני זמן
ובהשוואה בינלאומית

הוצאת הרשויות המקומיות בישראל כאחוז מהתוצר לעומת מדינות OECD בשנת 2011

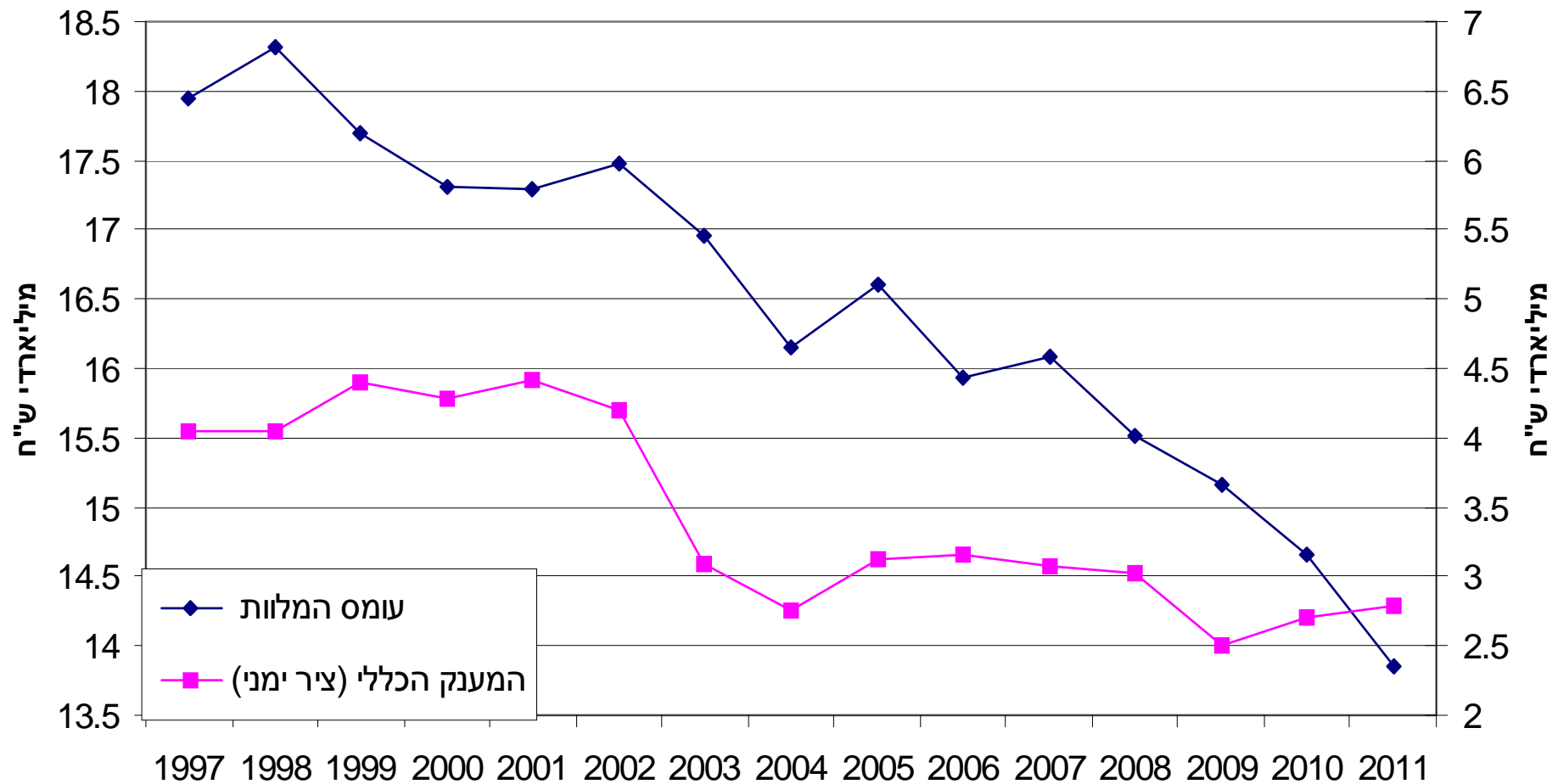

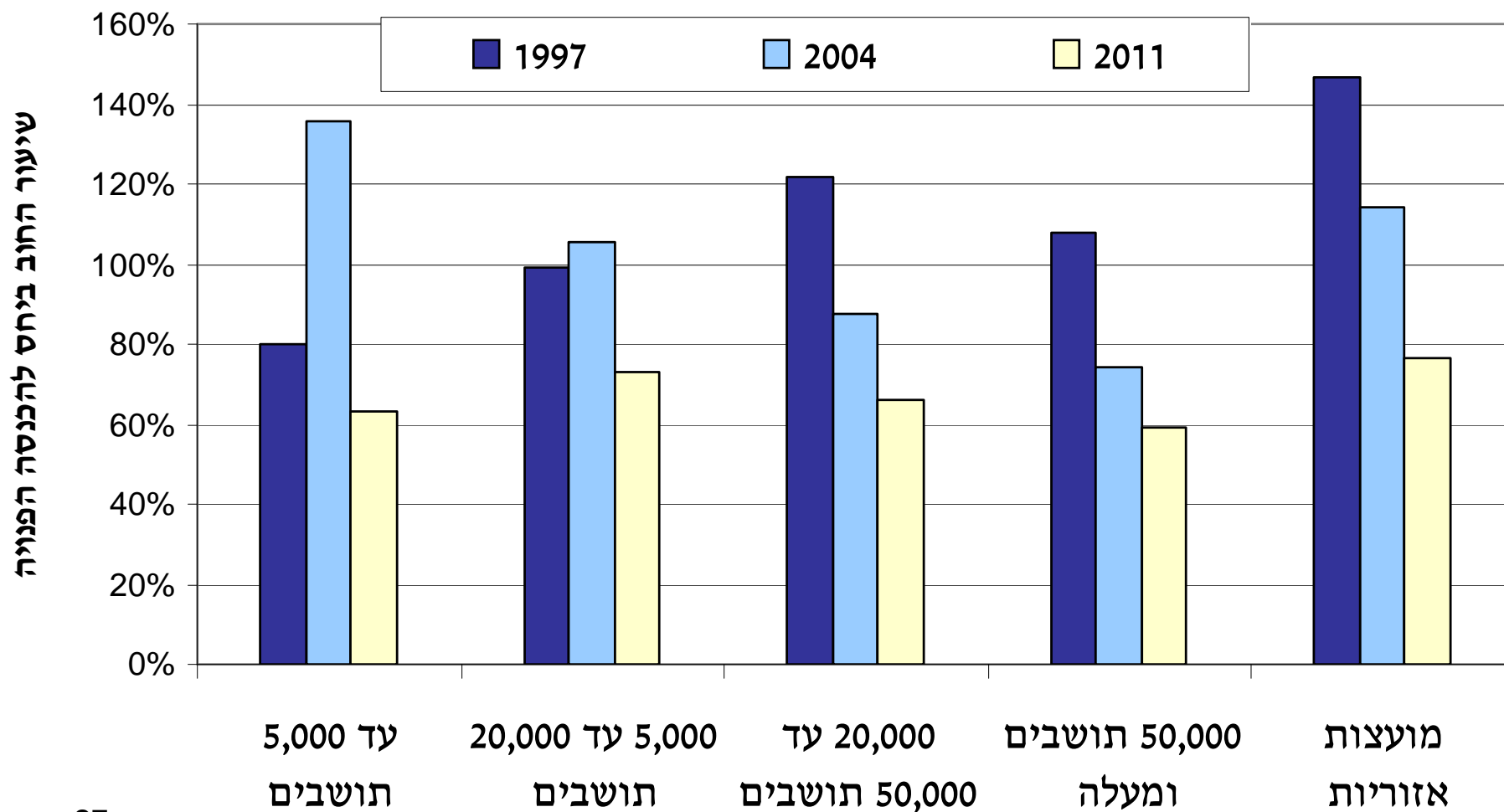
חלקן של הרשויות המקומיות המקומיות בסך הוצאות הממשלה הרחבה בשנת 2011

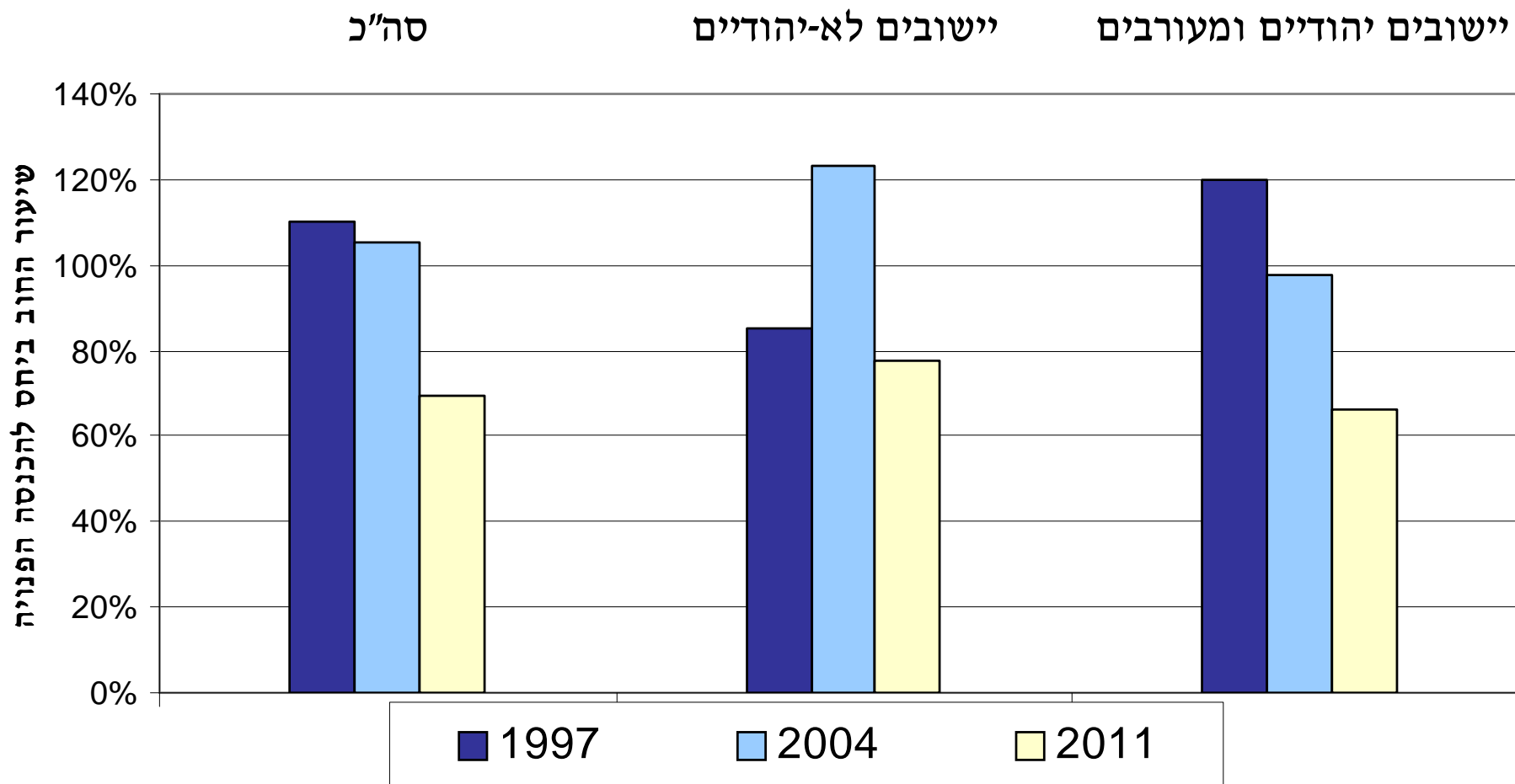
סך חוב הרשויות המקומיות והמענק הכללי, מחירי 2011

עומס המלוות ביחס להכנסה מארנונה וממענק האיזון בשנים 2011-1997 על פי גודל היישוב

עומס המילוות ביחס להכנסה מהארנונה וממענק האיזון ברשויות ייחודיות מול רשויות לא ייחודיות

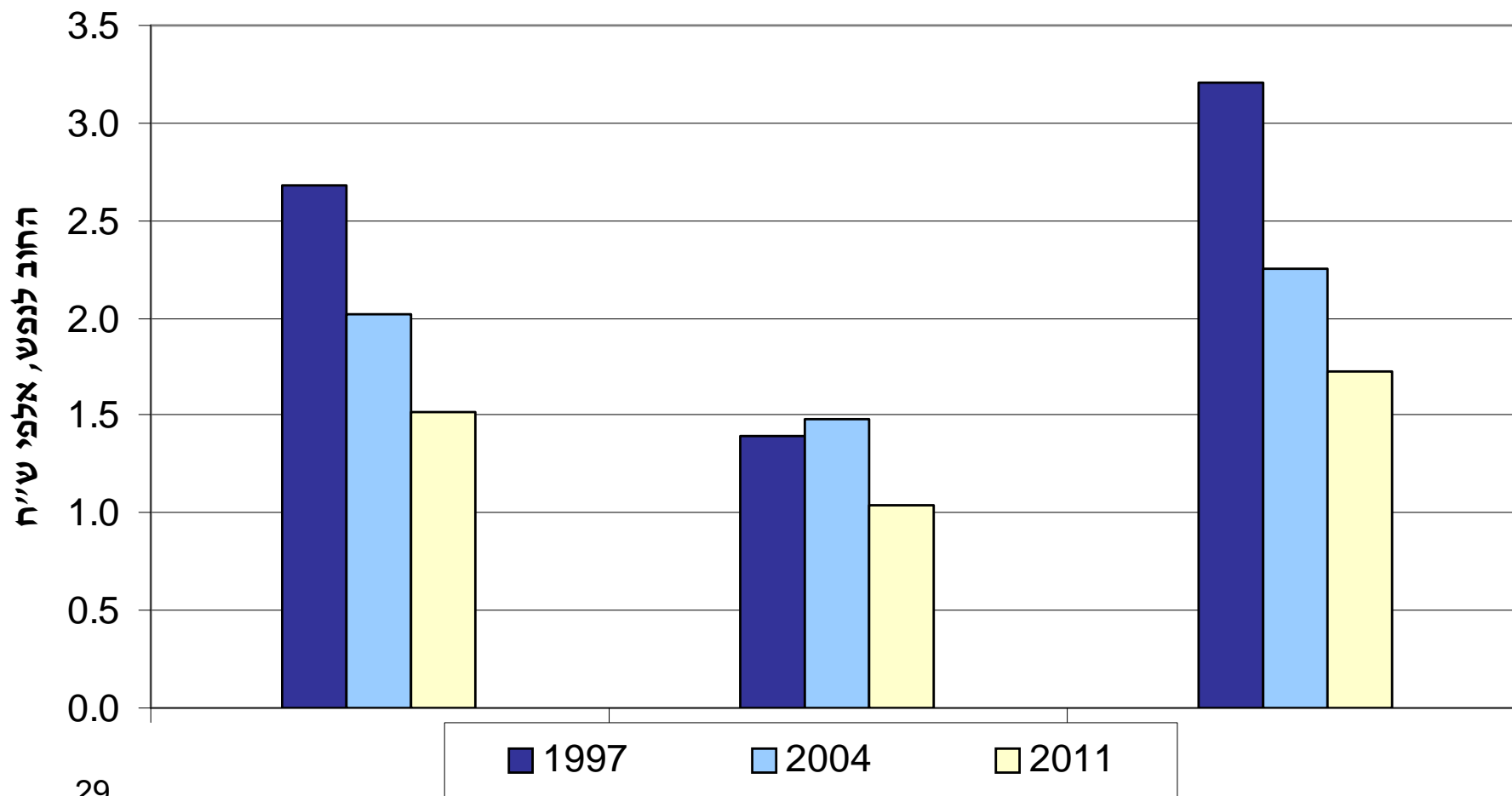
החוב הריאלי לנפש ברשויות ייחודיות מול רשויות לא ייחודיות

מחירי 2000, אלפי ש"ח

סה"כ

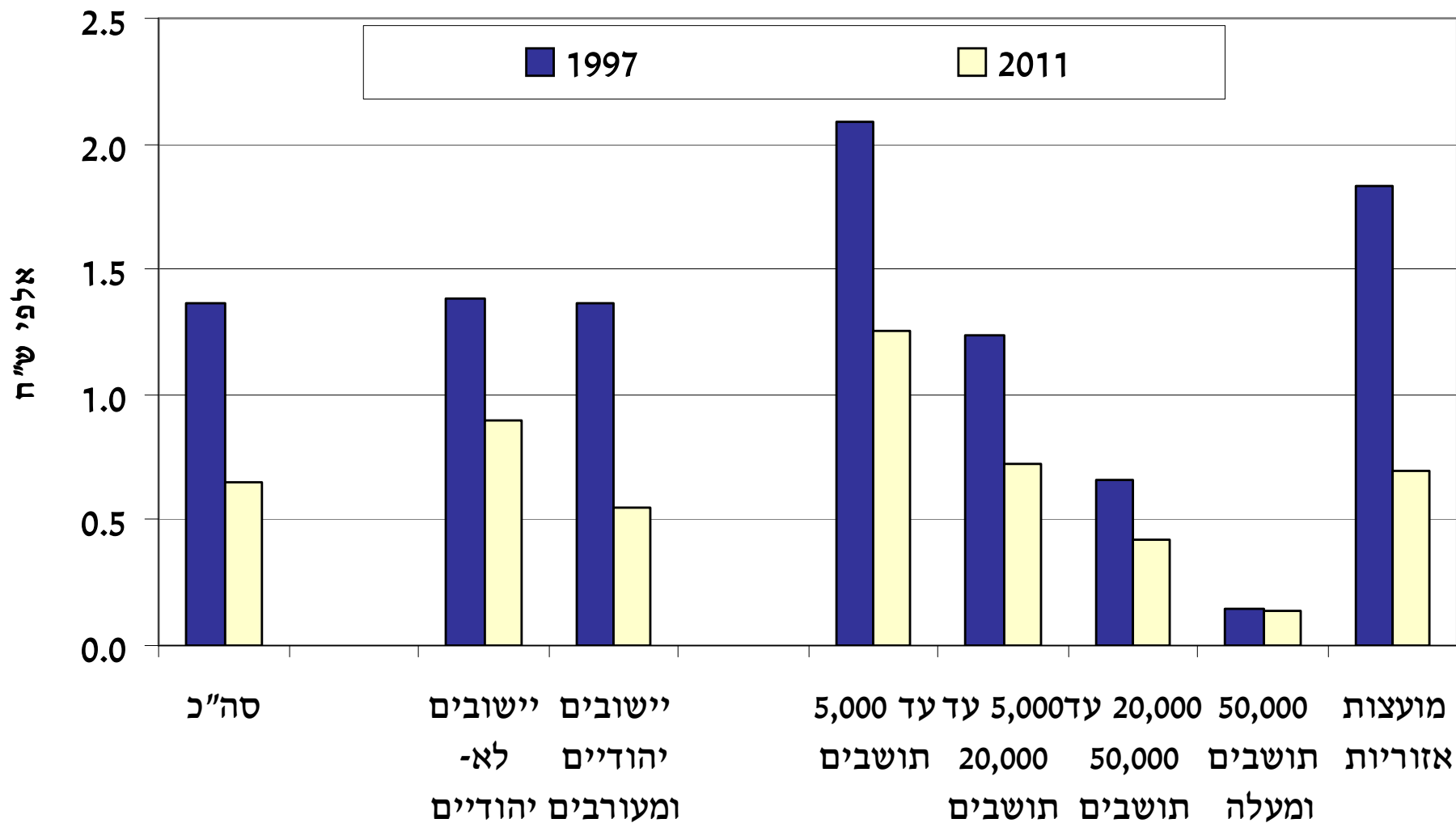
יישובים לא-יהודיים

יישובים יהודיים ומעורבים

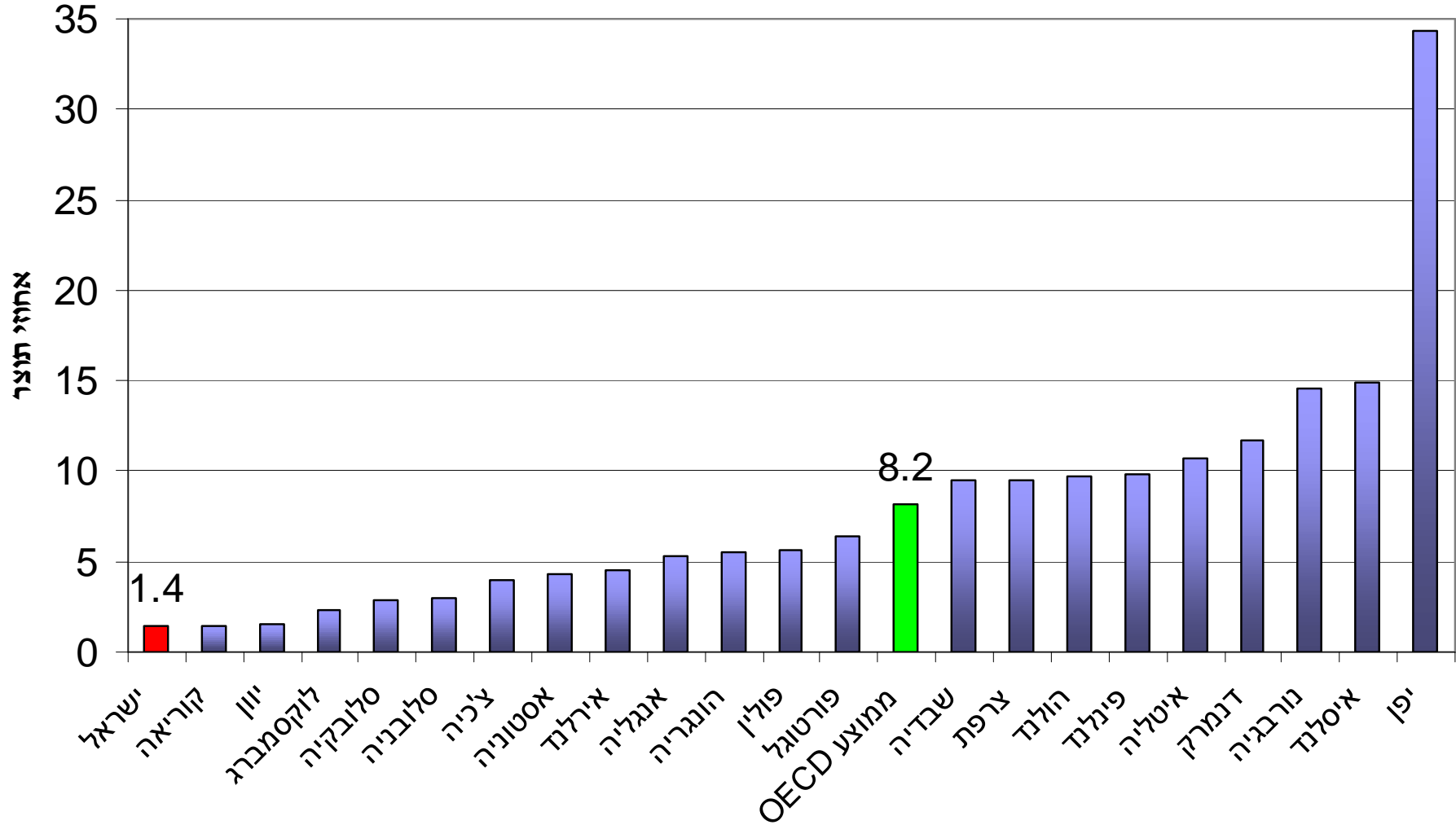

מענקי האיזון הריאליים לנפש

(מחירי 2000, אלפי ₪)

חוב הרשויות המקומיות: ישראל 2012 ומדינות OECD בשנת 2010

יחס החוב להכנסות הרשויות המקומיות בישראל הוא כשליש לעומת כחצי במדינות OECD

שבהן רמה אחת של ממשלה מקומית

לקחים למדיניות

- ברשויות רבות קיימת אחריות פיסקלית מתמשכת המצדיקה צמצום של מעורבות הממשלה בניהול.
- ישנן רשויות בהן למרות השינוי המוסדי הניהול התקציבי נותר בעייתני.
- למדיניות אמינה חשוב ליצור קריטריון אובייקטיבי – מבוסס נוסחה – להפרדה בין הרשויות מהסוגים השונים.
- אין קשר חזק בין מצב סוציו-כלכלי לניהול תקציבי אחראי; יש רשויות עם אוכלוסייה חלשה המתנהלות באחריות ולהיפך.

מיון הרשויות המקומיות לאשכולות על פי אחריות בניהול התקציב

האינדיקטורים שמשמשים למיון:

- השינוי בעודף הנכסים השוטפים על ההתחייבויות השוטפות של הרשות, כאחוז מסך ההכנסות מארנונה ומהמענק הכללי בחמש השנים האחרונות.
- הגירעון השוטף של הרשות, על פי הגדרות משרד הפנים, כאחוז מסך ההכנסות מארנונה ומהמענק הכללי, בשנה האחרונה.
- החוב של הרשות לבנקים כאחוז מסך ההכנסות מארנונה ומהמענק הכללי, בשנה האחרונה.
- השינוי בחוב של הרשות בחמש השנים האחרונות (במחירים קבועים) כאחוז מסך ההכנסות מארנונה ומהמענק הכללי, בשנה האחרונה.

מיון הרשויות המקומיות לאשכולות (המשך)

- הוצאות הרשות על עבודות פיתוח כאחוז מסך ההוצאות של הרשות בחמש השנים האחרונות.
- הגירעון המצטבר של הרשות, על פי הגדרות משרד הפנים, בסוף השנה האחרונה.
- הגירעון "הכלכלי" הכולל של הרשות כאחוז מסך ההוצאות בסוף השנה האחרונה.
- השינוי בגירעון "הכלכלי" הכולל של הרשות בחמש השנים האחרונות כאחוז מסך ההכנסות מארנונה ומהמענק הכללי.
- עודף הנכסים השוטפים של הרשות על ההתחייבויות השוטפות במאזן המבוקר בסוף השנה האחרונה, כאחוז מסך ההכנסות מארנונה ומהמענק הכללי.

השוואת מצרפים פיננסיים של הרשויות שניהולן איכותי עם רשויות שניהולן כושל

ניהול כושל	ניהול איכותי	
28	83	מספר רשויות
416	1,574	אוכלוסייה
43.2	1.1	גרעון שוטף כאחוז מההכנסות מארנונה ומהמענק הכללי בשנה האחרונה
13.5	-12.1	השינוי בחוב לבנקים בחמש השנים האחרונות כאחוז מההכנסות מארנונה ומהמענק הכללי.
6.7	0.0	הגרעון ה"כלכלי" הכולל כאחוז מסך ההוצאות בשנה האחרונה
12.7	-4.7	שינוי בגרעון ה"כלכלי" הכולל בחמש השנים האחרונות כאחוז מסך ההוצאות.
54.7	81.9	שיעור גביית הארנונה

מסקנה

- בעקבות שינויים מבניים חשובים בשנות התשעים, **התהליך הפוליטי** במרבית הרשויות המקומיות **תומך** בעשור האחרון **במשמעת תקציבית**.
- התנהגות זו תואמת מצבור מתרחב של עדויות מהעולם.
- קיים פער באיכות הניהול בין הרשויות הערביות ליהודיות וגם בתוך המגזרים.
- פער זה **ניתן לזיהוי ולאיפיון**.
- ניתן לשקול **ביזור סמכויות תקציביות** לרשויות המאופיינות בהתנהלות תקציבית אחראית לאורך זמן – בפרט בתחומי ההשקעות ומימון.